

PERSONAJUL ISTORIC Între document și ficțiune

Timotei Cipariu *

El însuși fost „alumn“ al școlilor din Blaj, unde cultul latinității este sacru și fiecă clădire bătrână a vegheat în timp afirmarea națională, scriitorul Ion Brad și-a făcut, la vârsta deplină bărbății, o dublă datorie de conștiință evocându-l sub reflectoare pe ilustrul „părinte al filologiei române“, Timotei Cipariu (1805—1887).

Ca și savantul canonic, a descins la carte domnească din comuna Pânade-Alba, a citit cărțile bibliotecii din vecinătatea „Cîmpiei libertății“ și s-a întors totdeauna cu folos literar în cetatea Școlii ardelene, care a marcat și va mai marca destine românești.

Intr-o ordine ideală a rosturilor, Ion Brad a scris despre directorul (1854—1875) școlii sale cu înflăcărare de discipol, dar și din largă perspectivă a istoriei, care, în Transilvania, are un tragism anume.

Timotei Cipariu poate fi comparat, în veacul său științific românesc, doar cu Hasdeu. Încă nelămurite deplin, etapele vieții sale cărturărești dezvăluie un enciclopedist cu ambiții faustice. În austerul mediu teologal, el a strîns și studiat mii de volume și de manuscrise, în limbi pe care le stăpînea — greacă, latină, ebraică, arabă, siriană, turcă, persană, spaniolă, italiană, germană, engleză, maghiară, franceză. Avea legături strînsse cu anticarii Europei; s-a întors de la Constantinopol și Ierusalim drumețind cu cărțile în desagi, ca altădată Șincai prin satele mocanilor. Era însă dublat de un mare om de acțiune politică, drept urmaș al trinității Micu-Șincai-Maior. Generația sa s-a numit „latinistă“, împărțită între bibliotecă și

intruniri revendicative. „Maica Roma“ inspira, deopotrivă, tomuri de erudiție și memorii care incendiau cancelariile aulice. Ion Brad „l-a văzut“ pe Timotei Cipariu în lumina acestui adevăr.

În absența unei monografii (nici Hasdeu n-o are!), dramaturgul a trebuit să întregască portretul scenic mai ales din scrieri comemorative, sărace în date, calde însă în cuvînt și sincere în intenții. Ca să-i pătrundă gîndirea, n-a avut la îndemînă, atunci cînd a scris drama, nici măcar o ediție selectivă de texte întocmită potrivit uzului științific. (Abia în 1984, apărea, în colecția *Restituiri* a Editurii „Dacia“ din Cluj-Napoca, o ediție selectivă a *Discursurilor* dintre 1854—1880. Perioada istorică antologată este posteroară acțiunii dramei.) Scrierile lui Timotei Cipariu înfruntă veacurile doar în depozitele marilor biblioteci. O eminentă cercetătoare, Maria Protase, a tipărit la Cluj-Napoca, în 1972, paginile de jurnal cipariene, utile portretului personajului prin mărturiile despre obirșie, anii de studii și prin impresiile din călătoria făcută în 1836 la București.

Și totuși, această tentativă de a aduce în contemporaneitate chipul unuia dintre cei mai de seamă cărturari ai noștri, aflat mereu în campanie revoluționară, se întemeiază numai pe izvoare sigure. Merită să stăruim asupra metodei de documentare a lui Ion Brad. Cipariu nu și-a formulat într-o carte ideile politice. August Treboniu Laurian a dat o *Istoria românilor* (I—III, 1853), Al. Papiu Ilarian a editat *Istoria românilor din Dacia superioară* (I—II, 1851—1852), Simion Bărnuțiu imprimă la Viena, în 1852, *Raporturile românilor cu unghurii și principiile liber-*

* Ion Brad, „Nu pot să dorm“.

tăței naționali, Aron Pumnul Intocmește prima noastră antologie de literatură românească, în scopuri vădit politice, *Lepturarii românesc cules den scriptori rumâni* (în patru tomuri, cu șase părți, 1862—1865), iar George Barițiu își încheie apoteotic viața scriind *Părți alese din istoria Transilvaniei. Pe două sute de ani în urmă* (I—III, Sibiu, 1889—1891), neîntrecută până azi istorie a revoluției pașoptiste în Ardeal. Am numit doar operele politice ale celor mai de seamă revoluționari-cărturari care au stat alături de Timotei Cipariu și în casa căruia s-au întâlnit deseori pentru redactarea unor acte cu importanță decisivă în existența singurei națiuni fără drepturi din Transilvania. Cu acești tovarăși de cauză împărțeau ideile lui Timotei Cipariu — să-i așezăm alături și pe Avram Iancu și Ion Buteanu, cu toții personaje în piesă —, dramaturgul putea lesne construi, din bogatul material, replici și situații care n-ar fi trădat așezarea în vreme a eroului.

Ion Brad a înțeles însă că omul politic Timotei Cipariu — secretar al marii adunări populare din 3/15 mai 1848 de pe Cîmpia libertății — nu s-a exprimat în scris pe măsura faptelor sale publice. Filologul care „se zidea” între tomuri prefera să-și traducă în fapte ideile, liniștit fiind că ceilalți străluciți bărbați vor trece hîrtiei tot ceea ce mișcarea revendicativă transilvană hotăra în scandare colectivă. Căci nu trebuie să neglijăm acest fapt, unic în istoria noastră: oamenii '48-ului ardelean și-au scris cărțile de istorie și articolele politice numai după îndelungi, avîntate, chinuitoare și bărbătești colocvii. O uriașă literatură memorialistică mărturisește aceasta. O „disciplină istorică” îi unea, chiar atunci cînd ideile lor erau opute.

Și totuși, ideologia politică și culturală a lui Timotei Cipariu a trecut în textul scenic prin abile parafraze ale studiilor publicate în cele două gazete pe care învățatul le-a scos: *Organul luminării* (1847—1848) și *Învățătorul poporului* (mai-octombrie 1848). Sînt primele noastre periodice imprimate cu literă latină. În ele se cer — se putea altfel? — școale naționale în frățietate cu cele ale ungarilor, sașilor și secuilor; în ele se cer, în plină revoluție, drepturi egale pentru toți fiii Ardealului, în contra deciziilor Dietei clujene din 9/21 martie 1848, prin care se decretă alipirea principatului Transilvaniei la regatul Ungariei; în ele se cere pазirea limbii străbune, cea dintîi armă în lupta fără vărsare de sînge a așezării depline în rosturi pentru români. Cel stăpînit de „duhul limbilor” — după spusa dramaturgului — cerea, printre

primii, culgeri de folclor (iarăși se întîlnește în gînd cu Hasdeu!), în primul rînd din rațiuni istorice: graiul poporan conserva monumente vechi de limbă, doveditoare pentru originea latină. Ca un veritabil premergător al Etimologicum-ului hasdeian, Cipariu va strînge într-o *Crestomația seau Analecte literarie din cărțile mai vechi și noue românești, tipărite și manuscrise, începînd din secolul XVI pînă la al XIX* (1858) argumente lingvistice. Ion Brad citește în tot locul semnificația politică a scrierilor în aparentă doar culturale. Nu este ignorată nici colecția revistei filologice românești *Arhivu pentru filologie și istorie*, 1867—1872.

Replica lui Cipariu, pe scenă, e vi-guroasă și vizionară, cu seva trasă din întinsa-i operă. Vorba rostită se întemeiază pe litera bătrînă, dar și pe observația directă. În casa blăjeană intră mocani, cărturari, elevi, revoluționari, tipografi, lăsînd la prag deșertăciunile vieții obișnuite, căuțînd cu infocare — *avant la lettre*, dacă se poate spune așa — eminescianul „cuvînt ce exprimă adevărul”. Atmosfera elevată e firească în acest mediu, și dramaturgul, ei însuși fiu de țărani, stăpînește perfect „cuvînta” pe care ardelenii o întrețin în „lumea de oameni”, cu o particularitate anume.

Spațiul scenic este localizat cu stăruință în casa lui Cipariu, mărturii contemporane inspirînd descrierea „Pretutîndeni sînt vechi dulape de cărți. Ele ascund opere științifice latine, grecești, franțuzești; iar pe mese și pe jos sînt grupate colosale teancuri de cărți hebraice, grecești, arabe, turcești, persane. Toate aceste limbi posedă bătrînul în jurul căruia s-a format odată școala din Blaj”. Este consemnarea etnografului german Rudolf Bergner.

Al doilea loc al acțiunii este sala gimnaziului unit din Blaj, în preția manifestăției de pe „Cîmpia libertății” — prilej pentru scriitor să-i adune laolaltă pe corifeii revoluției ardeleni. Așadar, seara zilei de 2/14 mai 1848. Izvoarele consemnează o adunare în gimnaziul blăjean la 25 martie, cînd Aron Pumnul propune o mișcare de protest împotriva hotărîrilor Dietei din Cluj. Desigur, și în preția marii întruniri din 3/15 mai, capii mișcării s-au putut întîlni să discute — a cîta oară? — programul zilei viitoare, așezat sub deviza „Noi nici să cerem, nici să pretindem, ci să luăm ce este al nostru”. Documentele atestă însă că revoluționarii au convocat în amurgul zilei de 2/14 mai o întrunire în catedrala Blajului. Simion Bărnuțiu și-a rostit atunci discursul intrat în analele oratoriei române. Paralela istorică dezvoltată — românii și ungarii — este o

grandioasă dovadă de cuget clar, o chemare la viațuire demnă, în temeiul vechiului „drept al giinților”.

Dramaturgul, fixându-și actul în sala gimnazială, a scris sub influența textului bărnăuțian. Dar, cum era firesc, în disputa dintre participanți, scriitorul a sintetizat în replică gândirea fiecăruia (în față cu scrierile lor), atribuindu-i lui Timotei Cipariu rolul de coordonator. Între înfocarea lui Balint, Avram Iancu, Bărnăuțiu, Buteanu și ezitarea funcționarului crăieșe Dunca, Cipariu aduce măsura lucidității. Acțiune fermă, în care să precumpănească arma diplomației, căci revoluția trebuie să însemne dreptate, și maghiarii revoluționari nu trebuie să acționeze decît în temeiul dreptății istorice. Evenimentele au confirmat tîrziu teza cipariană, dar piesa n-a intenționat să ducă pînă la capăt acest fir tragic. Prin Cipariu și generația lui se face portretul magnificei idei care a zguduit din temelii veacul al XIX-lea transilvănean — *ideea libertății naționale*. Nesomnul cărturarului („nu pot să dorm” — justifică el cu tîlc, ori de cîte ori e muștrat că nu cunoaște zăbava) este nesomnul națiunii.

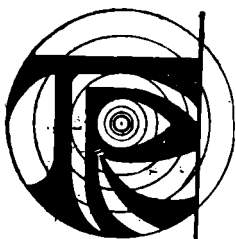
Piesa lui Ion Brad are o valoare documentară în primul rînd în ce privește destinul scriitorului. Gestul său este aproape inedit în dramaturgia istorică

de azi. Fecior al unui țînut în care s-a hotărît într-o vreme soarta națiunii, el așază în spațiul dramaturgiei eroii acelei vremi, eroi a căror prezență ideală i-a însuflețit și lui elanurile, tensionîndu-i viața spiritului.

Ionuț NICULESCU

REPERE

- Ion Brad, *Audiență la consul. Nu pot să dorm*, Colecția „Rampa”, Editura „Eminescu”, 1984.
- *Părți alese din istoria Transilvaniei. Pe două sute de ani în urmă* de G. Barițiu, I—III, Sibiu, 1889—1891.
- Ștefan Manciulea, *Activitatea politică a lui Timotei Cipariu*, Blaj, 1944.
- Radu Brateș, *Aspecte din viața Blajului*, Blaj, 1942.
- Ilie Dăianu, *Timotei Cipariu*, București, 1937.
- D. Macrea, *Contribuții la istoria lingvisticii și filologiei românești*, Editura Științifică și Enciclopedică, 1978.
- *Dicționarul literaturii române de la origini pînă la 1900*, Editura Academiei R.S.R., 1979.

MISTERUL MANUSCRISULUI BABUR-NAMAH de Mihai Rădulescu

Didactică la prima vedere, dar atît de bogată în conținut, piesa lui Mihai Rădulescu *Misterul manuscrisului Babur-Namah*, din ciclul radiofonic *Biografia unei capodopere*, e o caldă pledoarie pentru temeinicia rosturilor artistului creator de forme și culori.

Cunoscut și ca cercetător al culturii și artei orientale, Mihai Rădulescu găsește, într-un manuscris miniat din vremea dinastiei Marilor Moguli, prilejul să transpună în limbaj teatral bogăția de sensuri și semnificații conținute în elocvența tăceilor unei opere de artă miniată.

Gîndurile și frămîntările meșterilor miniaturisti, care au tradus în imagini cuvintele cărții de călătorii a prințului Ba-

bur, întemeietorul dinastiei, sînt desprinse din chipurile și icoanele cărții și înfățișate într-o tulburătoare echivalență dramatică. Dificultatea tehnicii și dificultatea exprimării sensibile, de a reda, adică, abstractul prin concret, universalul prin particular, cuvîntul prin imagine, printr-o cît mai decantată esență a vieții forme și culorilor, este, din diferite unghiuri de vedere, repusă în discuție de meșteri și ucenici — personajele generice ale acestei mici piese de teatru, ea însăși delicată ca și miniaturile care au inspirat-o.

Ca un corolar al scrierii stă ideea că artistul este un înțelept ce știe nu numai să exprime desăvîrșit, prin limbajul său specific, adică acela al formelor și culorilor, drama umană, dar și să „moșească” socratic în semenul său nevoia de autodesăvîrșire, în ce privește faptele spirituale neștampilate vremelnice și prefacerilor naturii.

În regia lui Titel Constantinescu, această piesă, păstrînd parcă ceva din parfumul exotic al înțelepciunii asiatice, a beneficiat de calde inflexiuni vocale ale lui Alexandru Repan și ale lui Mihai Dinvale. O coloană sonoră adecvată, aducîndu-ne și ea ceva din subtilele asonanțe indiene, semnează Timuș Alexandrescu.

Constantin RADU-MARIA